

Збірник «Навчальні програми з позашкільної освіти.
Науково-технічний напрям. (Випуск 5)»
(Загальна редакція Г. А. Шкури, Т. В. Биковського)

**НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА З ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО НАПРЯМУ
«ГОНЧАРСТВО»**

Основний і вищий рівні, 3 роки навчання

*(«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»,
лист МОН від 07.10.2019 № 1/11-8872)*

Автори: О. В. Козачок, Н. П. Трегубова

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Глина – це великий дар природи, з якої з незапам'ятних часів люди створюють необхідні у побуті речі, ужиткові і декоративні вироби. Гончарство, як один з національних видів народної творчості, посідає почесне місце у системі дисциплін, які викладаються в закладах позашкільної освіти.

Актуальність даної навчальної програми пов'язана з оновленням її структури, постановкою очікуваних результатів та використанням сучасних методів викладання навчального матеріалу.

Пропонована програма побудована на основі особистісно-орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного підходів, в основу програми покладено «Навчальну програму з гончарства», яка опублікована в збірнику «Навчальні програми з позашкільної освіти науково-технічного напрямку / за ред. Биковського Т. В., Шкури Г. А. – К.: УДЦПО, 2014. – В. 1».

Навчальна програма реалізується у гуртках, секціях, творчих об'єднаннях, клубах гончарства закладів позашкільної освіти науково-технічного напрямку художньо-технічного профілю та спрямована на дітей віком від 11 до 18 років.

Метою навчальної програми є формування ключових компетентностей особистості засобами гончарного ремесла.

Основні завдання полягають у формуванні таких компетенцій:

пізнавальної, яка передбачає оволодіння поняттями основ гончарства та декоративно-ужиткового мистецтва; оволодіння поняттями, знаннями з виготовлення гончарних виробів; оволодіння початковими знаннями технічної творчості, ознайомлення з спільними ознаками й етнографічними особливостями у кераміці регіонів України та інших країн; поглиблення знань з навчальних предметів, що вивчаються в закладах загальної середньої освіти: історія, українознавство, трудове навчання, образотворче мистецтво тощо;

практичної, яка передбачає формування техніко-технологічних умінь та навичок виконання простих технологічних операцій, ліплення та розпису гончарних виробів; вдосконаленню навичок роботи з матеріалами та інструментами;

творчої, яка передбачає набуття досвіду власної творчої діяльності з науково-художньої творчості, розв'язання творчих завдань, здатності проявляти творчу ініціативу; виховання естетичного смаку, творчої уяви, фантазії; задоволення потреб особистості у творчій самореалізації;

соціальної, яка передбачає розвиток трудової культури, досягнення високого рівня освіченості і вихованості; емоційний та інтелектуальний розвиток; формування кращих особистісних рис (відповідальність, чесність, працелюбність, самостійність), ціннісного ставлення до себе та інших, вміння працювати у колективі; формування громадської поведінки, патріотизму, любові до України.

Програму побудовано за концентричним принципом, тому окремі розділи і теми повторно вивчаються на кожному рівні навчання з розширенням та поглибленням змісту навчального матеріалу.

Програма передбачає три роки навчання:

основний рівень (2 роки навчання): 1-й рік – 144 год. (4 год./тиждень),

2-й рік – 216 год. (6 год./тиждень);

вищий рівень (1 рік навчання) – 324 год. (9 год./тиждень).

Загальними принципами організації навчально-виховного процесу є науковість, синтез інтелектуальної і практичної діяльності, індивідуальний підхід, послідовність і поступовість викладення матеріалу.

На заняттях гуртка передбачається теоретична та практична робота. При викладанні теоретичного матеріалу використовуються такі методи: розповідь, бесіда, консультація, експертиза виробів. Основний час відводиться на практичну роботу: виконання вправ, тренінги, копіювання зразків та створення оригінальних виробів (творчі завдання).

Для реалізації навчальної програми велике значення мають екскурсії в музеї, на виставки, до художніх навчальних закладів, зустрічі з народними майстрами, випускниками гуртка, а також участь вихованців у виставках, конкурсах, ярмарках, святах майстрів.

Формами контролю за результативністю навчання є підсумкові заняття, контрольних вправ, участь у виставках, конкурсах, ярмарках, святах майстрів тощо.

Навчання у гуртку не потребує спеціальної підготовки та знань. Навчальний матеріал програми адаптований до занять з вихованцями різного рівня підготовленості.

Програма є орієнтовною. За необхідності керівник гуртка може внести до програми зміни, які не повинні впливати на загальний зміст навчальної програми та кількість навчальних годин. Незмінними мають залишатися мета, завдання і прогнозований результат освітньої діяльності.

**Основний рівень, перший рік навчання
НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН**

№	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1.	Вступ	2	-	2
2.	Інструменти, матеріали та обладнання	2	-	2
3.	Матеріалознавство	2	2	4
4.	Історія гончарства	2	-	2
5.	Гончарний посуд	2	22	24
6.	Декоративні пластини	2	24	26
7.	Керамічна опішнянська іграшка	2	32	34
8.	Керамічна васильківська іграшка	2	14	16
9.	Світ декоративної кераміки	4	16	20
10.	Екскурсії, виставки, конкурси	-	12	12
11.	Підсумок	2	-	2
	Разом:	22	122	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год.)

Теоретична частина. Мета, завдання та зміст роботи. Правила поведінки в колективі. Санітарно-гігієнічні вимоги до організації робочого місця. Організаційні питання. Правила безпеки життєдіяльності. Техніка безпеки. Правила поведінки в гуртку.

2. Інструменти, матеріали та обладнання (2 год.)

Теоретична частина. Інструменти, матеріали та обладнання, необхідні для роботи (ручні інструменти, турнетки, гончарний круг, муфельна піч). Правила техніки безпеки при роботі з інструментом та обладнанням.

3. Матеріалознавство (4 год.)

Теоретична частина. Види глин. Фізичні властивості глин. Правила підготовки та зберігання глини. Загальний цикл виготовлення керамічного виробу.

Практична частина. Тренувальні вправи на дослідження властивостей глини: розкачування, відтягування, наліплювання, штампування, продавлювання.

4. Історія гончарства (2 год.)

Теоретична частина. Історія гончарства на території сучасної України.

5. Гончарний посуд (24 год.)

Теоретична частина. Види гончарного посуду. Способи ліплення гончарного посуду: кільцевий, стрічковий, ручне формування.

Практична частина. Виготовлення мисочки, глечика, кухля різними способами. Виготовлення «монет» (іграшкового посуду) за власним задумом.

6. Декоративні пластини (26 год.)

Теоретична частина. Площині керамічні вироби. Поняття про кахлі, історичні дані. Технологія виготовлення кахлю. Ескізний малюнок. Способи декорування на площині: ліпний декор, гравірування, штампи, розпис.

Практична частина. Виготовлення площинних керамічних виробів (квітка, сонях, горобина, півник, рибка, коник) за зразком.

Замальовування елементів українського декоративного розпису керамічних виробів. Створення площинної композиції рослинно-аніمالістичного змісту за власним задумом.

7. Керамічна опішнянська іграшка (34 год.)

Теоретична частина. Традиційна опішнянська кераміки. Опішнянський розпис. Загальна форма, технологія ліплення та озвучування традиційної опішнянської іграшки. Свищики.

Практична частина. Виготовлення зооморфних та антропоморфних свищиків за традиціями опішнянської кераміки.

8. Керамічна васильківська іграшка (16 год.)

Теоретична частина. Традиційна васильківська кераміка, особливості форми та декору. Загальна технологія ліплення та озвучування традиційної васильківської іграшки.

Практична частина. Виготовлення іграшкового коника, козлика, птаха за взірцями традиційної васильківської кераміки. Виготовлення фантастичного звіра за мотивами традиційної васильківської кераміки за власним задумом.

9. Світ декоративної кераміки (20 год.)

Теоретична частина. Керамічні вироби сучасних майстрів. Писанки. Дзвоники, тарахкальця. Прикраси: намисто, сережки, кліпси, брошки, кулони, гудзики тощо. Технологія ліплення та декорування писанок, дзвоників, забавлянок, прикрас тощо.

Практична частина. Виготовлення писанок, дзвоників, прикрас тощо за зразком.

10. Екскурсії, виставки, конкурси (12 год.)

Практична частина. Презентація та захист виробів. Участь у виставках, конкурсах. Бесіди та зустрічі з народними майстрами. Екскурсії.

11. Підсумок (2 год.)

Теоретична частина. Підбиття підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- історію гончарства;
- види та властивості глини;
- види та способи ліплення гончарного посуду;
- декоративні пластини, способи декорування на площині;
- особливості форми та розпису керамічної опішнянської та васильківської іграшок;
- технологію ліплення та декорування забавлянок, прикрас тощо;
- правила техніки безпеки.

Вихованці мають уміти і застосовувати:

- виготовляти гончарний посуд (мисочки, глечики, кухлі тощо);
- виготовляти площинні керамічні вироби (квітка, сонях, горобина, півник, рибка, коник тощо);
- виготовляти гончарні вироби за традиціями опішнянської та васильківської кераміки;
- виготовляти декоративну кераміку.

Вихованці мають набути досвід:

- організації робочого місця;
- виконувати ескізні малюнки;
- виготовлення гончарних виробів;
- участі у виставках, конкурсах.

Основний рівень, другий рік навчання НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1.	Вступ	4	-	4
2.	Матеріалознавство та технології	4	4	8
3.	Історія гончарного ремесла	2	-	2
4.	Гончарний посуд	3	13	16
5.	Декоративні пластини. Кахлі	4	8	12
6.	Традиційна опішнянська керамічна іграшка	3	57	60
7.	Традиційна васильківська керамічна іграшка	3	27	30
8.	Традиційна чернігівська керамічна іграшка	3	3	6
9.	Традиційна громівська керамічна іграшка	3	3	6

10.	Традиційна косівська керамічна іграшка	3	3	6
11.	Проектна діяльність	6	36	42
12.	Екскурсії, виставки, конкурси	-	22	22
13.	Підсумок	2	-	2
	Разом:	40	176	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (4 год.)

Теоретична частина. Мета, завдання та зміст роботи. Правила поведінки в колективі. Санітарно-гігієнічні вимоги до організації робочого місця. Організаційні питання. Правила безпеки життєдіяльності. Техніка безпеки. Правила поведінки в гуртку.

Інструменти, матеріали та прилади, необхідні для роботи.

2. Матеріалознавство та технології (8 год.)

Теоретична частина. Фізико-механічні властивості глин. Глини і каоліни. Способи формування гончарних виробів: ручне ліплення; на гончарному крузі; у гіпсових формах; способом лиття. Гончарний круг.

Керамічні вироби. Основні операції виготовлення керамічних виробів: приготування маси, формування виробів, сушіння, випалювання і декорування. Технологія сушіння та випалювання виробів. Шамот. Шлікер.

Керамічні фарби. Ангоби: призначення, технологія виготовлення, нанесення на вироби. Правила нанесення ангобів і фарб.

Практична частина. Підготовка глини до роботи/збереження. Вправи на набуття навичок роботи на гончарному кругу; сушіння та випалювання виробів; нанесення ангобів і фарб.

3. Історія гончарного ремесла (2 год.)

Теоретична частина. Історія розвитку гончарства в Україні та світі. Етнографічні особливості українського гончарства, відомі українські гончари.

4. Гончарний посуд (16 год.)

Теоретична частина. Види гончарного посуду. Способи ліплення гончарного посуду (спіральный, кільцевий, стрічковий, ручне формування). Особливості декорування ліпним і гравірувальним способом.

Практична частина. Вправи на набуття стійких навичок роботи на гончарному кругу. Ліплення іграшкового посуду (мисочки, глечика, горщика, макітри, куманця), декорування його розписом, ліпним і гравірувальним способом.

5. Декоративні пластини. Кахлі (12 год.)

Теоретична частина. Історичні дані про кахлі. Різновиди кахлів. Технологія виготовлення декоративних кахлів.

Практична частина. Копіювання взірців кахлів. Виготовлення кахлів з рослинно-аніمالістичним сюжетом.

6. Традиційна опішнянська керамічна іграшка (60 год.)

Теоретична частина. Опішнянська кераміка (основні групи виробів): димлена кераміка, поливаний мальований посуд, фігурний посуд, іграшки та дрібна скульптура. Особливості форми та колориту. Технологія виготовлення, озвучування та декорування опішнянської кераміки.

Практична частина. Копіювання зооморфних та антропоморфних іграшок: маленького свищика баранця, коника та оленя. Виготовлення скульптури людини, вершника та казкових персонажів у традиціях опішнянської кераміки. Авторські проекти.

7. Традиційна васильківська керамічна іграшка (30 год.)

Теоретична частина. Васильківська майоліка. Оригінальні прийоми розпису – фляндровка та пастілаж. Полив'яний посуд й мала керамічна пластика у побуті та архітектурі, особливості форми та колориту. Технологія виготовлення та декорування.

Практична частина. Копіювання баранця, козлика, лева. Робота за власним задумом: виготовлення фантастичного звіра в традиціях васильківської кераміки.

8. Традиційна чернігівська керамічна іграшка (6 год.)

Теоретична частина. Чернігівська кераміка, особливості форми та колориту. Технологія виготовлення та декорування.

Практична частина. Копіювання птаха. Виготовлення фантастичного птаха в традиціях чернігівської кераміки.

9. Традиційна громівська керамічна іграшка (6 год.)

Теоретична частина. Громівська кераміка, особливості форми та колориту. Технологія виготовлення та декорування.

Практична частина. Копіювання зразків. Виготовлення роботи «Вершниці».

10. Традиційна косівська керамічна іграшка (6 год.)

Теоретична частина. Косівська кераміка, особливості форми та колориту. Технологія виготовлення та декорування.

Практична частина. Копіювання оленя. Виготовлення баранця в традиціях косівської кераміки.

11. Проектна діяльність (42 год.)

Теоретична частина. Історичні дані про окарину. Окарина, технологія ліплення та утворення звукового ряду.

Декоративно-ужиткові вироби: культові та обрядові предмети, світильники, фігурки тощо.

Практична частина. Копіювання оригінальних окарин. Виготовлення дзвоників, намиста, окарини тощо. Робота за власним задумом: виготовлення підсвічника-хатки.

Реалізація авторського проекту. Робота над груповим проектом.

13. Екскурсії, виставки, конкурси (22 год.)

Практична частина. Презентація та захист виробів. Участь у виставках, конкурсах. Бесіди та зустрічі з народними майстрами. Екскурсії.

14. Підсумок (2 год.)

Теоретична частина. Підбиття підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- історію та етнографію гончарства;
- властивості глини, фарбників;
- дані про васильківську, чернігівську, громівську, косівську кераміку; особливості її форми та колориту;
- технології виготовлення гончарних виробів;
- технологію виготовлення декоративних кахлів;
- види декоративного оздоблення кераміки;
- матеріали, інструменти та обладнання;
- правила техніки безпеки.

Вихованці мають уміти і застосовувати:

- працювати на гончарному крузі;
- виготовляти гончарний посуд;
- виготовляти кахлі за рослинно-аніمالістичним сюжетом;
- виготовляти та оздоблювати декоративно-ужиткові вироби.

Вихованців мають набути досвід:

- виготовлення гончарних виробів;
- реалізації авторського і групового проекту;
- презентації і захисту проекту;
- участі у виставках, конкурсах.

Вищий рівень НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1.	Вступ	3	-	3
2.	Матеріалознавство і технології	3	3	6
3.	Історія гончарного ремесла	2	4	6

4.	Гончарний посуд	3	30	33
5.	Площинні форми	3	33	36
6.	Традиційна керамічна іграшка	8	86	94
7.	Трипільська кераміка	6	48	54
8.	Проектна діяльність	9	54	63
9.	Екскурсії, виставки, конкурси	-	26	26
10.	Підсумок	3	-	3
	Разом	40	284	324

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (3 год.)

Теоретична частина. Мета, завдання та зміст роботи. Правила поведінки в колективі. Санітарно-гігієнічні вимоги до організації робочого місця. Організаційні питання. Правила безпеки життєдіяльності. Техніка безпеки. Правила поведінки в гуртку.

2. Матеріалознавство і технології (6 год.)

Теоретична частина. Технологічні підвиди кераміки: теракота, майоліка, фаянс, порцеляна, камяна маса (камянка) і шамот.

Матеріали: основні (для приготування керамічних мас, глазурі, керамічних фарб) та допоміжні (для виготовлення гіпсових форм). Керамічні фарби: підглазурні і надглазурні.

Техніки декорування: декоративні поливи, розпис від руки, механічне оздоблення; пластично-фактурне оздоблення.

Технології приготування та використання глини, ангобів, фарб.

Практична частина. Вправи на вдосконалення навичок роботи на гончарному кругу; сушіння та випалювання виробів; приготування і нанесення ангобів і фарб.

3. Історія гончарного ремесла (6 год.)

Теоретична частина. Артефакти гончарства у історико-археологічних дослідженнях. Етнографічні особливості гончарства у світі. Сучасне українське гончарство. Сучасні майстри-керамісти.

Практична частина. Копіювання оригінальних стародавніх і сучасних виробів.

4. Гончарний посуд (33 год.)

Теоретична частина. Виробництва глиняного посуду в Україні. Форми керамічного посуду народного стилю: куманець, горщик, глек, дзбан, миска, макітра тощо. Регіональні особливості.

Молочена (молочна) кераміка. Чорнодимлена кераміка. Поливана кераміка. Техніки декорування керамічних виробів: риткування, глясування, ріжкування, фляндрування, штампик і ліплення.

Практична частина. Копіювання оригінальних взірців гончарного посуду. Виготовлення посуду різної форми різними способами, декорування посуду в обраній техніці.

5. Площинні форми (36 год.)

Теоретична частина. Аналоги площинних форм. Поняття про рельєф і барельєф. Настінна декоративна кераміка: декоративні тарелі, маски, ікони тощо. Поєднання технік.

Практична частина. Копіювання оригінальних взірців площинних форм. Виготовлення авторських проектів.

6. Традиційна керамічна іграшка (94 год.)

Теоретична частина. Сучасні майстри традиційної керамічної іграшки. Духовна складова української традиційної іграшки.

Основні типологічні групи: тарахкальця, свищики (пташки, коники, ляльки, вершники, дитина в колиці, танець тощо), посуд і фігурки (баранців, бичків, цапків, коників, оленів, чортів, свинок, собачок; вершників на коні, «баринь», «кумів», «панночок», колисок-човнів з матір'ю та немовлям).

Гончарські центри. Музеї.

Практична частина. Копіювання оригінальних взірців традиційної керамічної іграшки. Творча робота по створенню авторських проектів і композицій за традиціями народної керамічної іграшки.

7. Трипільська кераміка (54 год.)

Теоретична частина. Трипільська культура. Історія «цеолітової порцеляни». Символіка орнаментів. Технологія виготовлення.

Практична частина. Копіювання оригінальних взірців трипільської кераміки. Створення авторських проектів у традиціях трипільської кераміки.

8. Проектна діяльність (63 год.)

Теоретична частина. Типи керамічних виробів: садово-паркова архітектурна кераміка, обладнання житла, посуд, культові та обрядові предмети, іграшки, прикраси.

Етапи роботи над проектом: вибір теми, складання ескізу, розробка технології виготовлення, матеріали і обладнання, виготовлення виробу, сушіння/ випалювання, декорування.

Практична частина. Робота над авторським проектом. Робота над груповим проектом.

9. Екскурсії, виставки, конкурси (26 год.)

Практична частина. Презентація та захист виробів. Участь у виставках, конкурсах. Бесіди та зустрічі з народними майстрами. Екскурсії.

10. Підсумок (3 год.)

Теоретична частина. Підбиття підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- відомості про гончарство, кахлі, окарину; опішнянську, васильківську, чернігівську, громівську та косівку кераміки;
- відомості про трипільську культуру;
- види, способи ліплення та декорування гончарного посуду;
- поняття про рельєф та барельєф.

Вихованці мають уміти і застосовувати:

- застосовувати навички, набуті протягом періоду навчання;
- володіти технікою ліплення;
- копіювати оригінальні взірці площинних форм;
- виготовляти твори роботи за всіма техніками.

У вихованців мають бути досвід:

- декорувати вироби з глини у різних техніках;
- створювати авторські проекти і композиції за традиціями народної керамічної іграшки;
- брати участь у конкурсах, виставках.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ОБЛАДНАННЯ

№	Основне обладнання	Кількість
<i>Матеріали</i>		
1.	Глина гончарна	200-600 кг
2.	Шамот (фракція №2)	20 кг
3.	Ангоби (кольорові)	60 л
4.	Шлікер	20 л
5.	Клей ПВА	1 кг
6.	Олія	1 кг
7.	Поливи кольорові	10 л
8.	Шкаф для сушіння гончарного посуду	1 шт.
9.	Столи для ліпки	6 шт.
<i>Обладнання та інструменти</i>		
1.	Гончарний круг	2 шт.
2.	Турнепси	10 шт.
3.	Ємності для глини	5 шт.
4.	Ємності для води	10 шт.
7.	Форми для лиття	10 шт.
8.	Пластмасові дощечки	10 шт.
9.	Шаблони	10 шт.
10.	Стеки для гончарства	30 шт.

12.	Гумові груші (ріжки)	10 шт.
13.	Ложечки	5 шт.
14.	Качалки	5 шт.
15.	Сита	6 шт.
16.	Квачики	10 шт.
17.	Пензлі	25 шт.
18.	Губки	20 шт.
<i>Наочність</i>		
1.	Взірці гончарних виробів із різних регіонів України	
2.	Взірці керамічних іграшок із різних регіонів України	
3.	Копії кераміки трипільської культури	
<i>Обладнання майстерні</i>		
1.	Піч муфельна маленька	1 шт.
2.	Піч велика	1 шт.
3.	Система витяжки	2 шт.
4.	Доступ до води	1-2

ЛІТЕРАТУРА

1. Легенький Ю. Мистецтво, народжене вогнем час / Ю. Легенький: Збірник «Від ремесла до творчості». – 1990. – С. 56-82.
2. Найден О. С. Українська народна іграшка: смислові та обрядові основи / О. С. Найден. – К. : Видавничий Дім «Стилос», 2007. – 240 с.
3. Найден О.С. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості: [історико-етнографічний просібник] / О. С. Найден – К. : АртЕк, 1999. – 256 с.
4. Омеляненко Л. Опішнянська іграшка / Л. Омеляненко. – К. : Шкільний світ, № 24. – 2003.
5. Падалка Я. Як стати гончарем? / Я. Падалка. – К. : Час, 1990. – С. 83 – 104.
6. Пошивайло, Олесь Миколайович Етнографія українського гончарства (Лівобережна Україна) / О. М. Пошивайло; наукова праця з проблем українського гончарства. – К. : – 1993.
7. Рисцов В. При гончарному крузі / В. Рисцов. – К. : Молодь, 1987. – 184 с.
8. Свила Л. Кераміка - ремесло, мистецтво, професія / Л. Свила. – К. : Шкільний світ, № 29 – 31. – 2005. – С. 41-50.
9. Сковронський В. М. Побутові вироби та іграшки з глини / В. М. Сковронський. – К. : – 1994. – 35 с.